

RAN P&P Radni dokument za praktičare

Pristupi nasilnim ekstremističkim prijestupnicima i sprečavanje radikalizacije u zatvorima i tokom uslovne kazne

Uvod

Ovaj rad ima za cilj da kreatorima politike, upravnicima zatvora, zatvorskom osoblju i službenicima zaduženim za uslovnu kaznu obezbjedi informacije o sadašnjoj praksi i pitanjima relevantnim za postupanje sa stranim ekstremističkim prijestupnicima (VEO) i pojedincima za koje se smatra su izloženi riziku od nasilnog ekstremizma u kontekstu zatvora i uslovne kazne¹. Rad je usmjeren na ova dva konteksta. Dok u praksi ova razlika možda ne postoji u pojedinim državama članicama EU, ona služi za prepoznavanje ključnih pitanja, a to su: zatvorski uslovi i strategije reintegracije, procjena rizika, izbor zatvorskog režima, inicijative za rehabilitaciju i reintegraciju, kao i obuka osoblja.

Sastavili Centar
za izvrsnost RAN i
Radna grupa RAN
P&P. Autori: Ryan J.
Williams, Saradnik u
istraživanju, Univerzitet
u Kembriđu, Centar
za islamističke studije
i Zatvorski istraživački
centar.

¹ Radni dokument razrađuje prethodni radni dokument pod drugačijim naslovom. Mreža za podizanje svijesti o radikalizaciji, 'Dealing with Radicalisation in a Prison and Probation Context Ran P&P - Practitioners Working Paper' (2015).

Ovaj rad ima za cilj da obezbjedi smjernice i da pomogne podržavajući procese odlučivanja, kako na nivou politike tako i na nivou upravljanja zatvorom i uslovnom kaznom. Stoga je njegov cilj dostupnost, a ne sveobuhvatnost. Ne postoji jednoobrazno rješenje, jer se države članice EU razlikuju u različitim aspektima, uključujući zakonodavstvo i način na koji su organizovani sistemi zatvora i uslovne kazne². Međutim, multiagencijska saradnja je presudna za upravljanje rizicima povezanim s radikalizacijom i da osigura pružanje mogućnosti za rehabilitaciju VEO.

Od pokretanja Mreže za podizanje svijesti o radikalizaciji (RAN) 2012. godine, Radna grupa za zatvor i uslovnu kaznu (RAN P&P) usredsrijeđena je na spriječanje nasilnog ekstremizma, bavljenje ekstremističkim grupama i ekstremističkim ponašanjem za vrijeme pritvora i uslovne kazne. Ovaj rad zasnovan je na podacima dobijenim od praktičara i ažurnim istraživanjima na ovu temu, iako su istraživanja u ovoj oblasti i dalje ograničena uslijed relativno malog dijela populacije na koju se odnosi. Radna grupa RAN P&P okuplja 250 praktičara, uključujući predstavnike službi za uslovnu kaznu, zatvorske upravne, zatvorsko osoblje, Ministarstvo pravde i obavještne službe, NVO i organizacije civilnog društva, koji rade s prijestupnicima. RAN P&P države je održao 13 sastanaka s praktičarima iz svih država članica EU (uključujući tri studijske posjete zatvorima u tri države) i vodećim istraživačima, omogućivši kvalitetnu razmjenu mišljenja o raznim temama³. Ovi sastanci istakli su niz obećavajućih praksi u kontekstu zatvora i uslovne kazne koji se mogu naći u RAN Zbirici pristupa i praksi⁴.

Praktičari i kreatori politika suočavaju se s ogromnim političkim i javnim pritiscima radi postizanja javne bezbjednosti. Bez obzira na te pritiske, RAN P&P se rukovodi prema sljedećim principima koji se ogledaju u čitavom dokumentu:

- bezbjednost društva najbolje se ostvaruje promovisanjem blagostanja i rehabilitacije prijestupnika;
- teroristički zločini obuhvataju čitav niz aktivnosti; pojedinci osuđeni za terorističke čine ne predstavljaju uvijek isti rizik po društvo;
- prijestupnici mogu da dožive pozitivne promjene i potrebna im je podrška da bi se udaljili od nasilnog ekstremizma;
- opšta ljudska prava moraju se poštovati sve vrijeme i u svim okolnostima;
- promovisanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika i zdrave atmosfere u zatvoru je preduslov za smanjenje rizika povezanih s radikalizacijom i za podsticanje rehabilitacije i reintegracije;
- multiagencijska saradnja je presudna u spriječanju radikalizacije i podržavanju procesa prekida s prethodnom praksom.

² Ujedinjene nacije, »Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons,« (Njujork: Kancelarija Ujedinjenih nacija za probleme droge i kriminala, oktobar 2016). Globalni forum za borbu protiv terorizma, »Rome Memorandum on Good Practices for Rehabilitation and Reintegration of Violent Extremist Offenders,« (Rim 2012).

³ Rezime radova o ovim događajima dostupni su na internetu.

⁴ http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices/index_en.htm

Ovaj radni dokument bavi se osobama koje su osuđene ili pritvorene zbog prijestupa u vezi s terorizmom i onima za koje se smatra da su izložene riziku od radikalizacije u kontekstu zatvora i uslovne kazne.

Postalo je neophodno (a ponekad i zakonski obavezno) da države članice spriječavaju terorističke činove u javnim institucijama kao što su zatvori, a pojedinci koji su izloženi riziku od radikalizacije potpadaju pod ovu nadležnost. U ovom izvještaju ističemo da se tipovi prijestupnika razlikuju i da obuhvataju pojedince koji nisu počinili nikakve nasilne radnje i možda to nikada neće ni uraditi. Biti radikalni ne znači da će određena osoba na bilo kakav način počiniti nasilne radnje. Svaki odgovor na radikalizaciju treba da prepozna ovu različitost. Takođe prepoznamo da efikasno postupanje s nasilnim VEO i s onima za koje se smatra da su izloženi riziku od radikalizacije zahtijeva multiagencijsku saradnju. Presudno je da prijestupnici dobijaju stalnu podršku i da postoji protok informacija između organizacija, uključujući zatvore i službe za uslovnu kaznu, policiju i organizacije u zajednici.

Da li ste znali?

Nasilni ekstremistički prijestupnici – poseban slučaj? Države članice EU trenutno imaju čitav niz mišljenja i stavova o VEO, kao i pitanja u vezi s radikalizacijom. Neke od njih normalizuju rizike povezane s VEO (npr. Italija, putem svog pristupa rehabilitaciji, koji nije specijalno namijenjen VEO) i s radikalizacijom, dok ostale tretiraju ove rizike zahtijevajući posebne strukture odnosno procese (npr. Velika Britanija kroz svoj Program o zdravom identitetu koji je specijalno namijenjen VEO).⁵

- *Opšti pristupi:* Postoji preklapanje između teorija o suzdržavanju od kriminala i suzdržavanju od terorizma; važno je obezbijediti stručnu i društvenu podršku po potrebi zajedno sa specijalnim pristupima⁶.
- *Specijalni pristupi:* Pojedinačne okolnosti mogu dovesti do toga da su za prijestupnike neophodni jedinstveni pristupi. Naprimjer, pojedinci koji su počinili nasilje iz ideoloških motiva doživjeli su traumu nakon učešća u sukobima u inostranstvu, možda su stekli posebne ratne vještine ili izgradili veze s ekstremističkim grupama, pa su im neophodne specijalne intervencije i procesi. Ti specijalni pristupi mogu da obuhvate jedinstvene intervencije zasnovane na psihologiji, odnosno religiji.

⁵ Ujedinjene nacije, »Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons.«

⁶ Adam Calverley, Cultures of Desistance: Rehabilitation, Reintegration and Ethnic Minorities (Taylor & Francis, 2012); Stephen Farrall, Understanding Desistance from Crime: Emerging Theoretical Directions in Resettlement and Rehabilitation, uredio Adam Calverley (Maidenhead: Open University Press, 2006).

Kontekst

Kontekst terorizma drastično se promijenio kada je riječ o zatvorima i uslovnoj kazni. „Inostrani teroristički borci“⁷ sada imaju najveći udio u hapšenjima i sudskim presudama u Evropi (Tabela 1). Broj hapšenja utrostručio se tokom posljednje tri godine, što vrši dodatni pritisak na zatvore i službe za uslovnu kaznu dok prijestupnici prolaze kroz krivičnopravne sisteme. Prema Europolu džihadistički terorizam i inostrani borci predstavljaju najveći udio u hapšenjima u EU tokom posljednje tri godine (Tabela 1)⁸.

Ostale vrste terorizma, uključujući etno-nacionalistički i separatistički terorizam, plus ljevičarski i anarhistički terorizam, nalaze se u fazi opadanja. Zabrinutost zbog desničarskog ekstremizma, međutim, raste jer polarizacija i nativistički društveni i politički diskurs podstiču nasilne činove među muslimanima i migrantima preko reakcionarnih pokreta, pojedinaca i malih grupa. Očekuje se da će ove tenzije i dalje rasti u doglednoj budućnosti. Takva složena društvena i politička klima ogleda se u zatvorima i zahtijeva dodatno postupanje s različitim populacijama i tenzijama.

Sada se pod terorističkim prijestupima podrazumijeva čitav niz radnji, od kojih su mnoge nenasilne i stoga predstavljaju ograničen rizik po društvo. „Manji rizici“ obuhvataju rizike povezane sa sakupljanjem novca, namjerom da se otputuje ili posjedovanjem materijala koji se smatraju ekstremističkim. Karakteristike počinitelja prijestupa takođe su se promijenile; ta populacija je mlađa, raznovrsnija i uključuje žene. Praktičari izvještavaju da proces radikalizacije može da traje izuzetno kratko, svega dve nedjelje, a da do vrbovanja može doći u zatvoru.⁹

⁷ „Inostrani teroristički borci“ su u Rezoluciji 2178 Savjeta bezbjednosti UN definisani kao „državljeni koji putuju ili pokušavaju da otputuju u neku državu (van njihove teritorije ili države)... u cilju činjenja, planiranja, pripremanja ili učešća u terorističkim činovima, ili pružanja odnosno dobijanja terorističke obuke u vezi s oružanim sukobima“. Ovo obuhvata pojedince koji odlaze iz Evrope u Siriju, Irak, Mali ili Ukrajinu.

⁸ Europol, „European Union Terrorism Situation and Trend Report (Te-Sat)“, (Hag: Evropska unija, 2016). str. 18.

⁹ Istraživanja, međutim, nisu dokumentovala nijedan proces vrbovanja. Ujedinjene nacije, ‘Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons’, str. 114. Diskusiju složenosti radikalizacije u zatvorima vidi kod Alison Liebling, Helen Arnold i Christina Straub, ‘An Exploration of Staff-Prisoner Relationships at Hmp Whitemoor: 12 Years On’, (Kembridž: Institut za kriminologiju u Kembridžu, Zatvorski istraživački centar, 2011; Alison Liebling i Helen Arnold, ‘Social Relationships between Prisoners in a Maximum Security Prison Violence Faith and the Declining Nature of Trust’, Journal of Criminal Justice 40 (2012).

Da li ste znali?

Posebna terminologija? Usklađivanje terminologije je korisno za opisivanje konkretnih procesa i intervencija. Prije svega u multiagencijskom okruženju zajednički jezik može da pomogne raznim učesnicima da se međusobno razumiju i sarađuju. Takođe treba pažljivo razmotriti stepen u kojem se ovaj jezik koristi u radu sa samim prijestupnicima.

- „Udaljavanje/prekid“ se odnosi na promjenu u ponašanju, kao što je napuštanje neke grupe ili promjena uloge unutar grupe.
- „Deradikalizacija“ se odnosi na kognitivnu promjenu u shvatanju i pogledima koja pojedinca sprječavaju da legitimizuje nasilje¹⁰.
- U pojedinim slučajevima upotreba termina „deradikalizacija“ može da dovede do neprimjerenog obilježavanja i stigmatizacije, što je štetno.

S nekima VEO koji su osuđeni na kratkotrajne kazne krivičnopravni sistemi imaju ograničen prostor u kojem mogu da utiču na proces promjene. Kako su ovi periodi za intervenciju kratki, kontinuitet prilikom premještanja pojedinca iz zatvora u zajednicu je presudan i treba da uključi multiagencijsku saradnju u procjeni potreba. obezbjeđivanju podrške. Treba istražiti mehanizme porodične podrške i partnerstvo s trećim sektorom, tj. NVO. Službe za uslovnu kaznu imaće važnu ulogu u osmišljavanju ovih alternativa za rehabilitaciju u zatvorskom okruženju. Broj inostranih boraca za koji se očekuje da će doći u kontakt s pravosudnim sistemom takođe postavlja pitanja u vezi s intervencijama prije i tokom samog suđenja¹¹. Države članice trenutno istražuju načine za sprečavanje „štete od pritvora“ i u pojedinim slučajevima stavljaju na raspolaganje alternativne opcije kažnjavanja za manje ozbiljne prijestupe.

Tabela 1:

Godina	2013	2014	2015
Broj pojedinaca uhapšenih u EU zbog prijestupa u vezi s terorizmom	537	774	1077
Broj pojedinaca uhapšenih zbog džihadističkog terorizma	216	395	687
Broj presuda zbog terorističkih prijestupa	258	345	417
Broj oslobađajućih presuda zbog terorističkih prijestupa	78	107	110

Izvor: Europol¹²

¹⁰ Videti https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-exit/docs/ran_exit-ex_post_paper_london_15-16032016_en.pdfonline.

¹¹ Globalni forum za borbu protiv terorizma, 'Prison Management Recommendations to Counter and Address Prison Radicalization' (2015)

¹² Europol, 'European Union Terrorism Situation and Trend Report (Te-Sat)'; „Izveštaj o situaciji i kretanjima u vezi s terorizmom u Evropskoj uniji (Te-Sat)“, (Hag: Evropska unija, 2014); 'European Union Terrorism Situation and Trend Report (Te-Sat)'; 'European Union Terrorism Situation and Trend Report (Te-Sat)'.

Izazov koji predstavljaju VEO i radikalizacija je neravnomjeran u državama članicama EU, ali je jasno da broj VEO naglo raste širom EU kao cjeline, s 258 izrečenih presuda terorističkim prijestupnicima tokom 2013. i 417 tokom 2015 (Tabela 1). Francuska (424), Španija (187), V. Britanija (134) i Belgija (61) zabilježile su najveći broj hapšenja tokom 2015. godine.

U mnogim državama članicama EU (npr. u Belgiji, Francuskoj, Italiji, Nizozemskoj, Španiji, Švedskoj, V. Britaniji) trenutno su na snazi procedure praćenja za upravljanje rizicima povezanim s prijestupnicima koji nisu osuđeni zbog zločina povezanih s terorizmom, ali postoji rizik da će počiniti nasilne ekstremističke činove ili navesti druge da to urade. Države članice EU ne prijavljuju uvijek podatke o broju pojedinaca koji se prate zbog zabrinutosti da su povezani s nasilnim ekstremizmom, a ti podaci su podložni čestim promjenama. Dostupne cifre pokazuju da se u Engleskoj i Velsu prati 600 pojedinaca, dok je u Italiji pod prismotrom 124 pojedinca u zatvoru. Ove procedure praćenja, iako razumne, pokreću pravna, finansijska i etička pitanja; kako adekvatno pratiti rizik ne obilježavajući pojedince kao „ekstremiste“ i ne izazivajući njihovo dalje otuđivanje?

Da li ste znali?

Smanjenje rizika davanjem podrške: zatvori i službe za uslovnu kaznu imaju dužnost da vode brigu o svojim štićenicima, uključujući i osjetljive štićenike. Onima koji su osuđeni zbog ekstremističkih prijestupa i onima za koje se smatra da su izloženi riziku od radikalizacije podrška je neophodna u kritičnim trenucima. U postupanju s VEO i licima za koje se sumnja da postaju radikalizovana i nasilna ili da utiču na druge promovišući nasilni ekstremistički mentalni sklop ne bi trebalo pretjerano naglašavati rizik i tako ugroziti ispunjavanje potreba pojedinaca i obezbjeđivanje podrške.

Ključne preporuke

- „Teroristički prijestupi“ i njihovi počinioci su u porastu i ne predstavljaju iste rizike po društvo. Odgovori na njih treba da budu srazmjerni; u protivnom postoji opasnost od „štete od pritvora“ kod pojedinaca, odnosno od podsticanja procesa radikalizacije zbog nesrazmjernih mjera.
- Sve države članice EU imaju opšte programe rehabilitacije, koji su usmjereni na različite tipove prijestupnika. Neophodno je ispitati da li VEO treba da imaju pristup specijalnim programima. Odluke treba donositi na osnovu pojedinačnih rizika i potreba, političkog stava o postupanju prema VEO, srazmjernosti osmišljenih specijalnih programa u odnosu na veličinu ciljne grupe, kao i potencijalnih rizika od stigmatizacije koji bi izazvali više štete nego koristi.
- Multiagencijska saradnja je neophodna za obezbjeđivanje informisanog odlučivanja o intervencijama (putem dijeljenja informacija) i kontinuiteta intervencije od zatvora do zajednice. Saradnja treba da obuhvati predstavnike zatvora, službe za uslovnu kaznu, policije, organizacija iz zajednice, socijalnih i zdravstvenih službi i porodice.

Zatvorski kontekst

Zdravo zatvorsko okruženje

Istraživanja ukazuju na to da je radikalizacija u zatvorskom okruženju rijetka, ali da zatvorski uslovi mogu imati značajnu ulogu u povećanju ili smanjenju rizika¹³. Najnovije terorističke napade širom Evrope počinili su pojedinci s krivičnim dosijeom¹⁴. Zatvorsko okruženje obuhvata fizičko okruženje i vrijednosti, odnose, procedure i politike koje čine svakodnevno funkcionisanje zatvora. Ti faktori oblikuju zatvorsko iskustvo i mogu da pruže prilike za smanjivanje rizika od radikalizacije tokom izdržavanja kazne, kao i rizika od ponovnog prijestupa po povratku u zajednicu.

Prenatranost zatvora, nepostojanje odnosa ili loši odnosi između osoblja i zatvorenika, kao i loše prostorije – uključujući slab pristup korisnim aktivnostima kao što su obrazovanje i rad – mogu negativno uticati na zatvorenike. Podržavanje „dinamičke bezbjednosti“¹⁵ jeste holistički pristup zdravom zatvorskom okruženju koji obuhvata sljedeće dimenzije:¹⁶

Odnosi osoblja i zatvorenika: Zatvorenike treba u svakom trenutku tretirati dostojanstveno, s poštovanjem i ljubazno. Dobri odnosi podrazumijevaju vođenje brige o osjetljivim zatvorenicima, kao i pomoć i podršku. Dobri odnosi između osoblja i zatvorenika značajno doprinose bezbjednosti i sigurnosti osoblja, zatvorenika i javnosti tako što omogućavaju neometan protok informacija i poboljšavaju njihov kvalitet. Dobri odnosi između VEO i osoblja mogu da olakšaju izgradnju povjerenja i da pomognu u rušenju barijera između „nas“ i „njih“, odnosno u uklanjanju nepovjerenja i sumnjičavosti prema vlastima koje se često sreće kod ljudi sa ekstremističkim mentalnim sklopom. Zbog toga je ulaganje u djelotvornu svakodnevnu interakciju između osoblja i zatvorenika ključni element u postupanju prema VEO.

Blagostanje i lični razvoj: Blagostanje i razvoj prijestupnika mora da predstavlja osnov rehabilitacije u zatvoru. Da bi se to postiglo, moraju se ispuniti osnovne potrebe (pristup pristojnoj hrani, čisti sanitarni objekti, vrijeme provedeno napolju) i obezbijediti stručna obuka kako bi zatvorenici mogli da ostvare lični razvoj. Pristup obrazovanju, kreativnim vještinama poput umjetnosti i muzike, kao i prostor za upražnjavanje i razvijanje vjere su važni načini za ohrabivanje ličnog razvoja i smanjivanje nevolja.

Uslovi i kontakt s porodicom: Zatvorski uslovi podrazumijevaju objekte za održavanje lične higijene i pristojnog izgleda, čist životni prostor i omogućen pristup i poštovanje kulturnih i vjerskih aspekata kroz procese i objekte. Naprimjer, lični pretres i potraga koju obavljaju psi moraju se izvršiti na način koji poštuje kulturne i vjerske norme. Kontakt s porodicom je ključni oblik podrške zatvorenicima i doprinosi zdravim odnosima poslije njihovog izlaska na slobodu. Česti susreti s porodicom, uređen prostor za posjete koji obuhvata i dio za djecu, kao i odgovarajuće vrijeme dodijeljeno za uspješne

¹³ Hamm, *The Spectacular Few: Prisoner Radicalization and the Evolving Terrorist Threat* (Njujork: New York University Press, 2013).

¹⁴ Simon Cottee, »Reborn into Terrorism: Why Are So Many Isis Recruits Ex-Cons and Converts,« *The Atlantic*, 25 januar 2016.

¹⁵ Vidi https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UNODC_Handbook_on_Dynamic_Security_and_Prison_Intelligence.pdfonline.

¹⁶ Alison Liebling, *Prisons and Their Moral Performance* (Oksford: Oxford University Press, 2005).

posjete značajni su za kontakt s porodicom. Porodične veze su važne za reintegraciju VEO, jer mogu da budu (mada ne u svim slučajevima) pozitivan pokretač rehabilitacije.

Bezbjednost, sigurnost i kontrola: Organizovan, kontrolisan i efikasan zatvor pruža zatvorenicima strukturu koja ispunjava očekivanja i omogućava im da se bezbjedno osjećaju. Nedostatak strukture i nedosljedna bezbjednosti i kontrola mogu negativno da utiču na iskustva zatvorenika, a potrebe za sigurnošću mogu da se ispune i na druge načine, uključujući i grupe (npr. vjerske grupe, grupe slične bandama) koje nude zaštitu. Te grupe mogu da utemelje i učvrste hijerarhiju među zatvorenicima (izvor statusa) i da izazovu sukobe između grupa zatvorenika, što povećava rizike u zatvorima i narušava stav o bezbjednosti. Malobrojno ili neiskusno osoblje može negativno da utiče na bezbjednost i kontrolu.

Da li ste znali?

Pravilno usmjeravanje povjerenja podstiče bezbjednu i povoljnu kulturu odnosa osoblja i zatvorenika: inteligentno usmjereno povjerenje presudno je za bezbjednost i kontrolu i podstiče izgradnju dobrih odnosa osoblja i zatvorenika. Ono je takođe presudno za rehabilitaciju zatvorenika. Nepovjerenje može da naruši samopouzdanje pojedinaca i da negativno utiče na sposobnost zatvorenika da sebe posmatraju kao pouzdane osobe spremne za reintegraciju u društvo. Dobro vođeni zatvori moraju da počivaju na pametnom povjerenju: da pokazuju povjerenje prema pouzdanim zatvorenicima i da onima koji se smatraju nepouzdanima pružaju priliku da izgrade povjerenje. Stroge ili kaznene politike, kao i loši odnosi između osoblja i zatvorenika mogu da naruše povjerenje, da doprinesu otuđenosti, učvrste ekstremističke poglede protiv države, poljuljaju napore za rehabilitaciju i ugroze bezbjednost.

Profesionalnost: Profesionalno osoblje pravično i ravnopravno primijenjuje pravila i dodjeljuje privilegije. Osoblje takođe jasno saopštava zatvorska pravila i očekivanja. Profesionalnu diskreciju treba primjenjivati kako bi se osiguralo da se kaznene mjere primjenjuju samo onda kada su iskorišćene ostale opcije. Osoblje treba jasno da komunicira sa zatvorenicima kako bi oni shvatili zbog čega su prema njima preduzete određene disciplinske mjere i bili svjesni šta treba da promijene u svom ponašanju. Profesionalnost podrazumijeva ravnopravan tretman VEO i ostalih prijestupnika. Zatvorenici mogu da stave profesionalnost osoblja na probu. VEO sa snažnim ideološkim ubjeđenjima i problemima s povjerenjem prema vlastima mogu da stave osoblje na probu tako što će ih neposredno „dehumanizovati“ (npr. nazivati ih psima), ciljajući njihove lične poglede i mišljenja. Zatvorsko osoblje mora da bude obučeno i podržano kako bi moglo lakše da prepozna ovakvo ponašanje i da shvati kako na njega da reaguje profesionalno.

Da li ste znali?

Profesionalnost zahtijeva pravičnost (legitimnost): pravičnost podrazumijeva pravedne procese i pravedne ishode. Pravedni procesi obuhvataju kvalitetne procedure odlučivanja i pravičnost u načinu na koji zatvor i služba za uslovnu kaznu tretiraju ljude. Pravedni ishodi podrazumijevaju da se pojedinačne grupe tretiraju ravnopravno i pošteno.

Favorizovanje ili zapostavljanje jedne grupe može da umanji legitimnost zatvora. Izdvajanje jedne grupe, naprimjer muslimanskih ili terorističkih prijestupnika, može da naglasi podjelu na „nas“ i „njih“ (npr. da je „država protiv muslimana“) i da naruši legitimnost zatvora i države, učvršćujući ekstremističku ideologiju.

Važno je uzeti u obzir da različite etničke i vjerske grupe imaju različita iskustva (npr. u odnosu na diskriminaciju, marginalizaciju, islamofobiju ili rasizam), te da se prepoznavanjem ravnopravnosti i različitosti izbjegava podržavanje takvih iskustava i nanošenje štete. Istraživanja pokazuju kako nezdravo zatvorsko okruženje može da stvori uslove koji vode ka radikalizaciji i mogu u širem smislu da doprinesu negativnim ishodima za sve prijestupnike¹⁷, uključujući i povišen nivo nezadovoljstva koji dovodi do samoubistva.¹⁸

Da li ste znali?

„Teški“ zatvorenici i zatvorsko okruženje: problematično ponašanje zatvorenika možda je povezano sa zatvorskim okruženjem. Nepravedan tretman, loše organizovani režimi ili frustracije zbog kontakta s porodicom su okolnosti koje mogu da utiču na ponašanje zatvorenika. Istraživanja pokazuju da su teški zatvorenici možda teški u nekim okruženjima, a u nekim nisu¹⁹, što ukazuje da se problematično ponašanje – uključujući i ono povezano s radikalizacijom – sve vrijeme mora posmatrati u odnosu na zatvorski režim.

¹⁷ Hamm, *The Spectacular Few: Prisoner Radicalization and the Evolving Terrorist Threat*.

¹⁸ Alison Liebling, *Suicides in Prison* (London: Routledge, 2002).

¹⁹ Roy D. King and Kathleen McDermott, »'My Geranium Is Subversive': Some Notes on the Management of Trouble in Prisons,« *The British Journal of Sociology* 41, no. 4 (1990).

Ključne preporuke

- Zdravo zatvorsko okruženje je primarno sredstvo za sprečavanje radikalizacije. Rizici od radikalizacije smanjeni su u profesionalnom, bezbjednom i pravednom zatvoru. Nedostatak ovih elemenata može da pojača ekstremistička ubjeđenja i nepovjerenje prema vlastima, te da dovede do povećanog organizovanja grupa i do nasilja.
- Svakodnevno ulaganje u odnose osoblja i zatvorenika putem mjera za osnaživanje osoblja, profesionalnost, poštovanje i dinamike bezbjednosti predstavlja osnov za postupanje prema VEO.

Procjena rizika i podrška

Države članice EU trenutno nisu dosljedne u načinu na koji koriste rezultate procjene obavještajnih podataka i rizika i u načinu na koji sakupljaju informacije. Pristupi variraju od profesionalnog suda do formalnih alatki za procjenu rizika.

Evaluacija i procjena rizika sada imaju dva oblika:

- sakupljanje, praćenje i analiza informacija;
- specijalne alatke za procjenu rizika koje se koriste za VEO i za one za koje se sumnja da su izloženi riziku od radikalizacije ili uticaja na druge.

Države članice se podstiču na pridržavanje glavnih principa navedenih na strani 1.

Da li ste znali?

Šta je subverzivno ponašanje? U pokušaju da se spriječe nasilni teroristički činovi, više pažnje se poklanja prepoznavanju nenasilnog ekstremističkog ponašanja koje bi moglo da prethodi nasilju bilo u zatvoru ili van njega. Ovo pokreće značajna pitanja za osoblje čiji je zadatak da prepozna zabrinjavajuće ponašanje. U zatvorskom okruženju takođe je teško primijetiti rizike povezane s radikalizacijom. Često je nejasna linija između „zatvorskog ponašanja“ (otpor, borba za prevlast ili pridruživanje nekoj grupi radi zaštite) i „ekstremističkog ponašanja“ (vršenje nasilja). Strukturisane individualne procjene i obučeno osoblje mogu da pomognu u tačnijoj procjeni rizika, motivacije i potreba zatvorenika.

Sada su u nekoliko država članica EU (npr. Belgiji, Francuskoj, Italiji, Nizozemskoj, Španiji, Švedskoj, Velikoj Britaniji) na snazi procedure za otkrivanje radikalizacije. Te procedure obuhvataju sakupljanje obavještajnih podataka i izvještavanje²⁰. Obavještajni rad je presudan za bezbjedno funkcionisanje zatvora, ali je praćenje ekstremizma podložno lažnim pozitivnim rezultatima. Stoga preporučujemo četiri kategorije koje će pomoći u odlučivanju u vezi sa sakupljanjem podataka:

²⁰ Globalni forum za borbu protiv terorizma, 'Prison Management Recommendations to Counter and Address Prison Radicalization'.

1. ako se podaci koriste za donošenje informisanih odluka, uključujući smještanje zatvorenika u specijalne jedinice, oni se moraju koristiti u skladu sa zakonskim okvirom i ljudskim pravima;;
2. obavještajni sistemi za „ciljnu grupu“ moraju da budu višeslojni: moraju da prepoznaju stepene ili nivoe rizika ili opasnosti (npr. u vezi sa sposobnošću, namjerom i uključenošću) i moraju da naznače da li se ova opasnost odnosi na samog prijestupnika, zatvorsko osoblje, ostale zatvorenike ili na javnost;
3. podaci se moraju koristiti na dinamičan način, omogućavajući smanjivanje rizika kod pojedinaca i odbacivanje podataka koji su nevažeci ili zastarjeli;
4. podaci se moraju kontekstualizovati: pojedinci koji izazivaju zabrinutost i obavještajni podaci o radikalizaciji moraju da kontekstualizuju informacije i da ih ugrade u ostale izvore informacija. Ovo kontekstualizovano shvatanje treba da obuhvati sljedeće:
 - priče ljudi koji lično ili blisko poznaju prijestupnika mogu da obezbijede kontekst i razumijevanje prijestupnika, naprimjer, svještenik ili zatvorski službenik;
 - aktuarski podaci: podaci po pojedincu i prijestupu;
 - dinamički faktori: zaposlenje, mjesto stanovanja, mentalno zdravlje, podrška porodice itd.; promjene ovih faktora naročito mogu da izazovu povećan rizik, dok ublažene okolnosti mogu da smanje rizik;
 - klinički faktori: profesionalni sud i iskustvo, korišćenje ličnog i profesionalnog iskustva u procjeni informacija sakupljenih tokom razgovora i čitanja dosijea;
 - informacije od partnera u multiagencijskom okviru, naprimjer, od socijalnih radnika, policajaca i obavještajnih službi, od pojedinaca.

Pojedine države članice (npr. Švedska) imaju specijalnu zatvorsku obavještajnu organizaciju. Prigovor koji često ulažu upravnici zatvora odnosi se na nedostatak dijeljenja informacija između zatvora i obavještajnih službi. Specijalna zatvorska obavještajna organizacija može da obezbijedi protokole dijeljenja informacija koji olakšavaju opštim obavještajnim službama da obavijeste zatvore o prijestupnicima koji su možda započeli proces radikalizacije.

Da li ste znali?

Radikalizacija i religiozno ponašanje: za ekstremizam inspirisan vjerom veoma je važno ne pomiješati ljude koji su možda (ponovo) pronašli svoju vjeru s ljudima koji su razvili radikalne poglede. Većina ljudi koji se preobrate ili vrte npr. u islam, tokom zatvorske kazne to rade iz individualnih i mirnih razloga ili da bi se povezali s nekom grupom zatvorenika. Predrasude o vezama između religije i ekstremizma su veoma jake i mogu da ometaju preciznu procjenu rizika. Obučavanje osoblja o različitosti i svijesti pomaže da se ova dva pojma ne pomiješaju.

Trenutno se u pojedinim zemljama članicama koristi nekoliko zvaničnih alatki za procjenu onih rizika za koje se vjeruje da su povezani s ljudima osumnjičenim ili osuđenim zbog nasilnog ekstremizma²¹. Međutim, procjena rizika u vezi s radikalizacijom trenutno je još u povoju. Precizna procjena mora da uzme u obzir niz motiva i okolnosti koji doprinose radikalizaciji, a koje će se razlikovati između prijestupnika i mogu da obuhvate egzistencijalne potrebe za pripadnošću, ideološka ubjeđenja, finansijske podstreke ili slavljenje nasilja²². Pošto su usredsređene na nasilni ekstremizam, ove procjene rizika su smišljene da se sprovedu zajedno s opštim procjenama rizika i ostalim instrumentima koji se koriste za procjenu sveobuhvatnih rizika i potreba prijestupnika.

Procjene imaju ograničenu vrijednost ukoliko se ne obavljaju često. One se moraju tretirati kao stalna aktivnost usklađena s profesionalnim sudom. Alatke za procjenu rizika mogu se koristiti iz više razloga, uključujući procjenjivanje potreba prijestupnika i davanje informacija o odgovarajućem zatvorskom smještaju, programima i podršci.

Da li ste znali?

Radikalizujući uticaji: određivanje da li neko pokušava da utiče na druge kako bi usvojili nasilno ekstremističko ponašanje predstavlja glavni izazov u današnjem kontekstu razloga za zabrinutost. Uticanje na druge pretpostavlja namjeru da se neka osoba navede na nasilje i da je ta osoba spremna da prihvati nasilni stav i ponašanje. Praksa upravljanja rizicima mora da vodi računa o razdvajanju rizika od pojedinaca koji navode druge na usvajanje ekstremističkih stavova od ostalih oblika društvenih interakcija. Grupe istomišljenika u zatvorima mogu da pruže šansu za prosocijalno mentorstvo. Praksa upravljanja rizikom mora takođe da vodi računa o osjetljivim pojedincima koji su možda izloženi maltretiranju i nagovaranju.

Alatke procjene rizika ne bi trebalo koristiti kao prediktivne alatke za mjerenje opasnosti ili ponašanja pojedinca u budućnosti. Upotreba ovih alatki mogla bi da ima nekoliko štetnih uticaja, uključujući obilježavanje pojedinaca kao „ekstremista“, što dovodi do otuđenosti i možda do umanjene legitimnosti (pravičnosti) zatvora²³. Zbog toga je ključno temeljno i stalno procijenjivati svakog pojedinca, obraćajući pažnju na njihove lične i društvene okolnosti i okruženje²⁴.

²¹ One obuhvataju Vera 2 instrument, REM (Procjenu rizika od ekstremizma radi upravljanja) i ERG22+ (Smjernice za rizike od ekstremizma). Vidi D. Elaine Pressman i John Flockton, 'Violent Extremist Risk Assessment: Issues and Applications of Teh Vera-2 in High-Security Correctional Setting', u *Zatvori, terorizam i ekstremizam: Kritična pitanja u upravljanju redikalizacije i reformi*, urednik Andrew Slike (London: Routledge, 2014). Posjeta RAN P&P Kaznenom zavodu Vught 26. novembra 2015. Monica Lloyd i Chris Dean, 'The Development of Structured Guidelines for Assessing Risk in Extremist Offenders', *Journal of Threat Assessment and Management* 2, br. 1 (2015).

²² Ujedinjene nacije, 'Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons', str. 42.

²³ Alison Liebling i Ryan J. Williams, 'The New Subversive Geranium: Some Notes on the Management of Additional Troubles in Maximum Security Prisons', *British Journal of Sociology* (u štampi).

²⁴ Ujedinjene nacije, 'Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons', str. 42.

Ne treba naglašavati procjenu i otkrivanje rizika i na taj način uskratiti podršku prijestupnicima, već im treba obezbijediti sigurnost, lični razvoj i prilike za kontakt s porodicom.

Da bi se prepoznale pozitivne i negativne promjene, važno je da se procjena ponavlja u redovnim intervalima ili u vrijeme kada nastupi promjena. Ovo je presudno za dokumentovanje i shvatanje smanjenja nivoa rizika koji određeni prijestupnik pokazuje tokom procesa udaljavanja od ekstremizma, kao i za transparentno odlučivanje u vezi s, naprimjer, programima i zatvorskim smještajem.

Da li ste znali?

Harizmatične vođe: nivo društvenog prestiža koji uživaju zatvorenici može se odrediti na osnovu nekoliko faktora. Istraživanja pokazuju da zatvorenički status nastaje iz onoga što oni donesu u zatvor (hijerarhije u kriminalu) i šta se smatra vrijednim u zatvorskom kontekstu u cilju smanjivanja nevolja povezanih sa zatvorskom kaznom (npr. društvene veze). Vođstvo među zatvorenicima mora se shvatiti u okviru šireg društvenog, materijalnog i moralnog zatvorskog okruženja. Najnovija istraživanja našla su dokaze o hijerarhijama među zatvorenicima, koje se javljaju u napetom zatvorskom okruženju s lošim odnosima između osoblja i zatvorenika, pri čemu vođa uvodi ravnotežu, stabilnost i red u zatvorsko krilo.²⁵

²⁵ Alison Liebling et al., 'Locating Trust in a Climate of Fear: Religion, Moral Status, Prisoner Leadership, and Risk in Maximum Security Prisons — Key Findings from an Innovative Study', (Zatvorski istraživački centar, Institut za kriminologiju: Univerzitet u Kembridžu, 2015).

Ključne preporuke

- Alatke za praćenje i dijeljenje obavještajnih podataka u vezi s radikalizacijom i vrbovanjem neophodne su za procjenu stepena rizika i opasnosti kod VEO (po njih same, po ostale prijestupnike, osoblje i javnost); ovakva organizacija unutar zatvorskog sistema može da podstakne saradnju s policijom i opštim obavještajnim službama.
- Alatke za specijalnu procjenu rizika neophodne su kod nasilnih ekstremista; informacije treba sakupljati iz višestrukih izvora, a mora se voditi računa o smanjenju predrasuda kod procjenitelja;
- Alatke za specijalnu procjenu rizika treba da upotpune ostale alatke za procjenu rizika i potreba i pristupe;
- Procjene rizika moraju se obavljati redovno da bi promjene u nivou rizika bile jasne; procjene moraju da uzmu u obzir lične i društvene okolnosti i okruženje prijestupnika;
- Protokoli za procjenu rizika treba da odgovaraju složenosti/veličini procesa/populacije, nivoima sredstava i sposobnostima osoblja u datoj državi članici;
- Kada je riječ o rehabilitaciji, procjena rizika treba da obuhvati procjenu potreba – kako opštih, tako i onih koje se konkretno odnose na ekstremistički mentalni sklop (npr. češći kontakt s porodicom, razvoj vjerskog shvatanja, češći kontakt s ostalim zatvorenicima ili osobljem koji mogu pozitivno da utiču na VEO).

Izbor zatvorskog režima: koncentracija, razdvajanje ili kombinacija režima

Države članice EU trenutno koriste jedan od tri tipa režima kako bi tretirale VEO i pojedince za koje se smatra da su izloženi riziku od radikalizacije ili od vršenja uticaja na druge²⁶. VEO nisu uvijek u maksimalno obezbjeđenim zatvorima (neke države uopšte nemaju takve zatvore), dok pojedine države članice imaju specijalne zatvore za VEO koji su optuženi ili osuđeni zbog terorističkih zločina (npr. Belgija, Francuska, Italija, Nizozemska, Španija). Politika i praksa se u ovoj oblasti brzo mijenjaju, pri čemu države istražuju izbor raznih režima (Engleska i Vels, naprimjer, razmišljaju o prelasku s modela razdvajanja na specijalne jedinice, dok je Francuska 2016. eksperimentisala sa specijalnim jedinicama). Ovaj odjeljak istražuje razlike između zatvorskih režima poslije koncentracije, razdvajanja ili kombinovanog modela, kao i izazove i koristi svakog modela ponaosob.

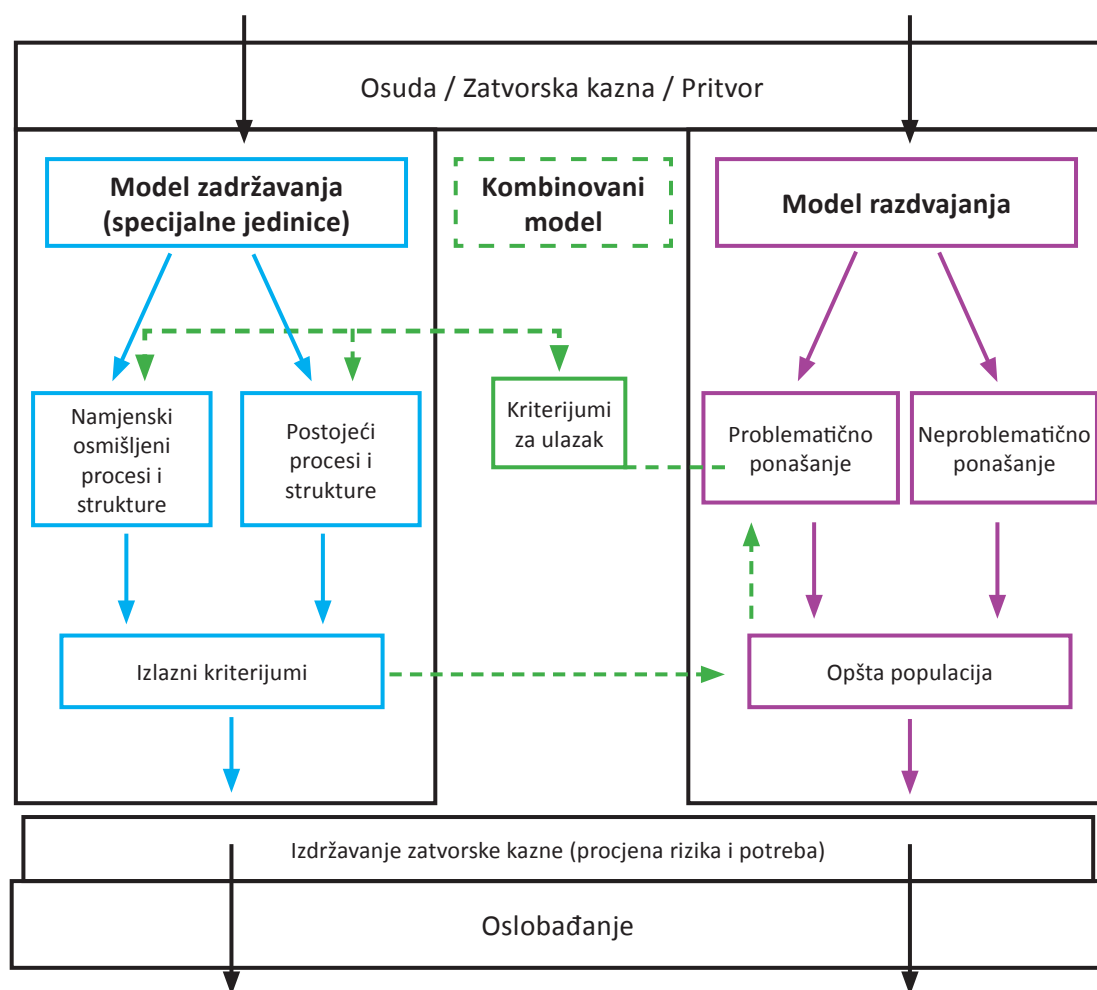
Slika 1 detaljno prikazuje udio u procesu odlučivanja u izboru ovih režima.

Model zadržavanja: VEO i lica kod kojih se sumnja u radikalizaciju smještaju se u zasebne jedinice – ponekad te manje jedinice prate sličan režim, ponekad imaju jedinstven režim koji pomaže osoblju da upravlja posebnim rizicima i ponašanjem (vidi razmotrene stavke za specijalne jedinice). Modeli zadržavanja mogu da „koncentrišu“ VEO i osumnjičene zajedno ili mogu da služe kao specijalne jedinice za različite tipove pojedinaca s problematičnim ponašanjem (to jest, ne samo VEO). Model zadržavanja je, prije svega, prilika da VEO uđu u zatvorski sistem, ali je takođe opcija za

²⁶ Roy D. King i Sandra L. Resodihardjo, 'To Max or Not to Max', *Punishment & Society* 12, br. 1 (2010).

pojedince koji nisu osuđeni zbog nasilnog ekstremizma ukoliko je njihovo ponašanje povezano s radikalizacijom (vidi „ulazne kriterijume“ na str. 13).

Slika 1: Dijagram donošenja odluka za tri modela zatvora za VEO i radikalizovane prijestupnike

Da li ste znali?

„Ulazni kriterijumi“ za specijalne jedinice: kriterijumi koji se moraju ispuniti da bi se dobio smještaj u specijalnim jedinicama. Kriterijumi takođe treba da razmotre sljedeće: osnov za donošenje odluka o premještanju pojedinca u specijalnu jedinicu; tačne kriterijume koji se primjenjuju; načine na koje problematično ponašanje povezano s radikalizacijom, liči ili se razlikuje od ostalih vidova problematičnog ponašanja u zatvorskom okruženju; transparentnost odluka; da li su odluke problematične u pogledu zakona; i da li odluke poštuju ljudska prava.

Prednosti: zadržavanje omogućava strogo praćenje ponašanja i interakcija. Kroz obuku osoblje može da se visoko specijalizuje za rad s ovom populacijom i da usredsrijedi intervencije na njihove potrebe. VEO se razdvajaju od opšte populacije i time se izbjegavaju promjene u hijerarhiji moći i spriječavaju VEO da vrše bilo kakav uticaj u vezi s nasilnim ekstremizmom. Model zadržavanja takođe osigurava da VEO i oni za koje se smatra da predstavljaju rizik radikalizacije po ostale ne vrbuju niti direktno utiču na ostale u opštoj populaciji. Pored toga za javnost je ovo veoma „vidljiv“ način na koji se postupa s VEO.

Nedostaci: držanje VEO u istim jedinicama može da učvrsti društvene veze i da dovede do negativne atmosfere između zatvorenika i osoblja, što podriva napore osoblja da izgrade odnose i povjerenje. Ovakva društvena dinamika može dodatno da učvrsti opozicioni mentalni sklop između „nas“ i „njih“ i da podrži stavove da je država protiv pojedinaca. Grupisanje prema sličnim vjerskim ili etničkim grupama takođe može da podrži poglede koji postoje unutar zatvora i uopšteno unutar društva o nepravednom tretmanu određenih vjerskih ili etničkih grupa, legitimišući na taj način nezadovoljstvo. Jedinice mogu da budu izvor stigmatizacije i statusa (vidi „Specijalne jedinice“ ispod) tako što će podkopavati njihove ciljeve narušavanjem predstave prijestupnika o sebi ili čineći ove jedinice poželjnim za smještaj; u oba slučaja je u pitanju podkopavanje rehabilitacionih napora. Ovaj pristup tretira sve ekstremističke prijestupnike kao ravnopravne prema stepenu i ozbiljnosti rizika, uprkos nizu aktivnosti koje su obuhvaćene pod zaglavljem „Nasilni ekstremistički prijestupi“, uključujući i one povezane sa sakupljanjem sredstava, putovanjem i nasiljem. Troškovi specijalno izgrađenih objekata i režima su visoki, a ne postoji dovoljno istraživanja da bi se odredilo kako ove jedinice funkcionišu. Iskustva (rana) sa specijalnim jedinicama, naprimjer, u Nizozemskoj i Francuskoj, ukazuju na teškoću u pronalaženju kvalitetnog osoblja. Kada se dogode incidenti (npr. kada je neko od osoblja povrijeđen), radna mjesta u specijalnim krilima postaju manje privlačna. Kako se obim terorističkih prijestupa povećava, tako se povećava i različitost rizika i potreba prijestupnika (muškarci/žene, različiti prijestupi, različita ideološka prošlost) u okviru specijalnog krila. Pokazalo se da je teško održavati jedinstven bezbjednosni režim koji funkcioniše uprkos ovim teškoćama.

Da li ste znali?

Izazov „specijalnih jedinica“: lociranje VEO i osoba za koje se smatra da su povezane s rizikom od radikalizacije ostalih u specijalnim jedinicama pokreće pitanja o stigmatizaciji i statusu. Specijalne jedinice nose sa sobom rizik pripisivanja rizika ovim pojedincima, što ometa njihove šanse za rehabilitaciju. One takođe mogu da doprinesu povezivanju zatvorenika unutar grupe podrivajući na taj način rehabilitacione napore. Specijalne jedinice mogu da služe kao izvor statusa, jer slanje u specijalnu jedinicu razdvaja zatvorenika od ostalih i može se smatrati pokazateljem prestiža. Slučaj kada se koriste specijalne jedinice umjesto postojećih procesa i struktura za tretiranje problematičnog ponašanja mora biti jasno definisan u svakom kontekstu.

Model razdvajanja: VEO i osobe kod kojih postoji sumnja u radikalizaciju smješteni su zajedno s opštom zatvorskom populacijom i potpadaju pod isti opšti režim. Prema ovom pristupu ulaže se napor da se VEO normalizuju u opštoj populaciji, iako se bezbjednosni režimi mogu razlikovati za ove prijestupnike.

Problematičnim ponašanjem kod VEO i običnih zatvorenika čije se ponašanje povezuje s radikalizacijom može se upravljati putem postojećih procedura. Problematični zatvorenici mogu da dobiju smještaj u specijalnim jedinicama u skladu sa zatvorskim procedurama.

Prednosti: pošto su zatvorenici smješteni zajedno s opštom populacijom, nisu izloženi istim izvorima stigmatizacije ili marginalizacije koji proističu iz boravka u specijalnim jedinicama. Slično tome ne javljaju se pitanja u vezi sa statusom, koja se povezuju s boravkom u specijalnim jedinicama. VEO nekada imaju priliku da promijene svoje stavove i ponašanje kroz interakciju s opštom zatvorskom populacijom. Finansijski troškovi ovog pristupa vjerovatno su niži u poređenju sa specijalnim jedinicama.

Nedostaci: ne angažuje se specijalizovano osoblje, a opšte osoblje možda nije obučeno da u potpunosti razumije populaciju ili pokazatelje rizika. Rizici povezani s ekstremizmom se teže prepoznaju među običnim zatvorenicima, jer su ti rizici dio složene društvene dinamike i mnogobrojnih rizika po red i kontrolu. Takođe postoji zabrinutost da bi smještanje VEO zajedno s opštom populacijom moglo da poveća potencijalnu radikalizaciju među ostalim zatvorenicima i da omogući međusobno povezivanje različitih kriminalnih kultura.

Da li ste znali?

„Izlazni kriterijumi“ za specijalne jedinice: treba da postoje jasni kriterijumi za premještanje ljudi iz specijalnih jedinica. Glavne stavke uzete u razmatranje obuhvataju: Ako se specijalne jedinice koriste za problematične zatvorenike i VEO, na osnovu čega bi prijestupnici trebalo da budu premješteni iz ovih jedinica? Da li su definisani „izlazni kriterijumi“ ili se specijalne jedinice koriste tokom čitave zatvorske kazne ovih prijestupnika? Zatvorenicima bi trebalo pružiti šansu da izmijene svoje ponašanje i da te promjene budu prepoznate.

Kombinovani model: Osobe osumnjičene ili optužene zbog nasilnog ekstremizma stavljaju se u poseban ili običan režim, u zavisnosti od procjene rizika i od ponašanja datog zatvorenika.

Prednosti: Kombinovani model pruža fleksibilnost i prilagodljivost rizicima i potrebama pojedinaca.

Nedostaci: Kriterijumi i alatke za procjenu rizika u određivanju odgovarajućeg smještaja su neprecizni (vidi „Procjena rizika i podrška“). Kombinovani model je skup, jer su neophodni obučavanje osoblja i specijalni resursi.

Tabela 2: Rezime potencijalnih prednosti i nedostataka prilikom izbora režima

Izbor režima	Potencijalne prednosti	Potencijalni nedostaci
Zadržavanje	<ul style="list-style-type: none"> – Strogo praćenje – Ograničen uticaj na opštu populaciju – Fokusirane intervencije – Specijalizovano osoblje – Uvjeravanje u javnu bezbjednost 	<ul style="list-style-type: none"> – Nove i snažnije veze među zatvorenicima – Smanjeno povjerenje između osoblja i zatvorenika – Ukorijenjeni opozicioni način razmišljanja – Pojačana percepcija nepravde – Uticaj obilježavanja, stigmatizacija – Status povezan s boravkom u specijalnoj jedinici – Smatra se da svi VEO predstavljaju podjednak rizik – Teškoće u pronalaženju osoblja – Veliki finansijski troškovi
Razdvajanje	<ul style="list-style-type: none"> – Manja stigmatizacija i marginalizacija – Ne utvrđuje se status zbog boravka u specijalnoj jedinici – Prilike za pozitivan uticaj ostalih 	<ul style="list-style-type: none"> – Generalistički kadar, troškovi obuke – Teško je garantovati kvalitet obavještajnog rada – Izazovi u vezi s poznavanjem zatvorenika i dinamike bezbjednosti – VEO mogu da izvrše uticaj na ostale – VEO mogu da potpadnu pod uticaj kriminalnih bandi
Kombinovanje	<ul style="list-style-type: none"> – Specijalno osmišljen odgovor na pojedinačne potrebe/rizike 	<ul style="list-style-type: none"> – Kriterijumi selekcije/procjena rizika su neprecizni

Ključne preporuke

- Izbor zatvorskog režima treba da bude usmjeren u cilju normalizacije VEO i istovremenog smanjivanja rizika po same VEO, ostale zatvorenike, osoblje i opštu javnost.
- Prednosti i nedostaci različitih modela zatvorskih režima koji su na raspolaganju za upravljanje rizicima od radikalizacije moraju se pažljivo razmotriti i odmjeriti u odnosu na pojedinačne potrebe prijestupnika. Za zatvorenike koji pokazuju zabrinjavajuće ponašanje povezano s radikalizacijom možda će biti neophodne specijalne jedinice, ali se njihovo korišćenje mora rukovoditi prema jasnim kriterijumima za ulazak i izlazak, a takođe moraju da se pridržavaju zakonskih okvira date države.
- Razlikovanje unutar specijalnih jedinica važno je za prilagođavanje napora u pogledu bezbjednosti i rehabilitacije različitim stepenima rizika i potrebama u vezi s ozbiljnošću prijestupa, polom zatvorenika i ideološkom pozadinom.
- Bez obzira na izbor režima, zatvori moraju da budu opremljeni sredstvima za procjenu najpogodnijeg smještaja za zatvorenike, te da imaju obezbjeđenu odgovarajuću obuku za osoblje (generalističko ili specijalno).

Intervencije u cilju rehabilitacije

Upotreba postojećih struktura i procesa u planovima za pojedinačne zatvorske kazne: U zatvorima postoji veoma malih broj intervencija u cilju rehabilitacije specijalno za VEO i za one za koje se sumnja da su radikalizovani. Problemi u vezi s radikalizacijom obično se tretiraju kroz postojeće strukture i procese, a oni su individualizovani za svakog prijestupnika u okviru njegovog plana zatvorske kazne²⁷. Njihovom ponašanju se pristupa putem psiholoških intervencija, aktivnosti sveštenika, obrazovanja i zaposlenja, kao i dobrih odnosa između osoblja i zatvorenika. Zauzimanje širokog i holističkog pristupa prepoznaje da je udaljavanje od nasilnog ekstremizma višeslojno i često jedinstveno putovanje. Stručno osposobljavanje tokom izdržavanja zatvorske kazne je značajno za pripremanje prijestupnika za oslobađanje i udaljavanje od prethodnih stavova. Prijestupnici s kraćim zatvorskim kaznama imaju manje prilika za intervencije u zatvoru.

Specijalne psihološke intervencije: Postoji svega nekoliko primjera specijalnih intervencija koje su direktno namijenjene VEO²⁸. Malobrojni primjeri su psihološki motivisane intervencije koje se sprovode jedan na jedan ili u maloj grupi. Potreba za (specijalnim) intervencijama zavisi od posebnih okolnosti svakog pojedinca. Iskustvo ukazuje na to da bi pojedinačne intervencije mogle biti teže za finansiranje. Tokom intervencije u grupi učesnici su često manje „iskreni“, naročito u vezi sa svojom situacijom i pogledima. Takođe se moraju uzeti u obzir potencijalni prekidi dinamike grupe (npr. harizmatične radikalne „vođe“ koje izazivaju stručnog radnika).

Vjerska nastava i podrška sveštenika: Usluge sveštenika mogu da pomognu u vjerskom obrazovanju i podršci. Sveštenici ne obezbeđuju samo vjersku nastavu već u slučaju nasilne islamističke ideologije mogu isto tako da ospore određene poglede i da pritvorenicima pruže priliku da razmisle o tim pitanjima na drugačiji način. Međutim, mogućnosti za učešće u vjerskim aktivnostima variraju u državama članicama EU u zavisnosti od resursa, demografije svakog zatvora i stava te države o religiji. Specijalne teološke intervencije, uključujući sesije s dijalogom koje su uobičajene u zemljama s većinskim muslimanskim stanovništvom, rijetke su u državama članicama EU. Briga i usmjeravanje se povremeno preklapaju s deradikalizacijom i preventivnim ciljevima, naprimjer, kada se pružaju alternativne teološke perspektive, ali bezbjednost ne bi trebalo da budu sveštenikov primarni fokus. Ako su sveštenici uključeni u napore udaljavanja/deradikalizacije, trebalo bi da budu iskusni i obučeni za takav rad. Činjenica da posjeduju vjersko obrazovanje nije dovoljna za specijalne intervencije s VEO.

²⁷ Ujedinjene nacije, 'Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons', str. 42.

²⁸ Christopher Dean, 'The Healthy Identity Intervention: The UK's Development of a Psychologically Informed Intervention to Address Extremist Offending', u *Prisons, Terrorism and Extremism: Critical Issues in Management, Radicalisation and Reform*, urednik Andrew Slike (London: Routledge, 2014).

Da li ste znali?

Religija u zatvoru i u državi²⁹: postojanje specijalnih odjeljenja sa sveštenicima za VEO i pojedince koji su potencijalno povezani s radikalizacijom u državama članicama EU. Francuska, naprimjer, ne priznaje zvanično muslimanske sveštenike u okviru zatvorskog sistema, dok u Engleskoj i Velsu država zvanično zapošljava sveštenike i sve više ih uključuje u procjenu rizika³⁰, iako je ovo praćeno kontroverzom, jer može da poljulja povjerenje kod zatvorenika³¹. Važno je da sveštenici uživaju poštovanje zatvorenika i da je njihova uloga jasno razdvojena od bezbjednosti kako bi mogli da održe povjerenje zatvorenika i da im obezbijede kako pastoralnu, tako i duhovnu pažnju i usmjeravanje.

Društvena podrška: Pružanje prilika prijateljima za održavanje čvrstih veza s mrežom porodice i prijatelja ključno je da se premosti prelazak iz zatvora do izlaska na slobodu. Istraživanja o prekidu s prošlošću među kriminalcima uopšte, a posebno među VEO u vezi s deradikalizacijom i uzdržavanjem, potkrepljuju značaj društvenih veza u ovim procesima. Intervencije kao što su mentorski projekti takođe se mogu upotrijebiti za pružanje društvene podrške i pomoć u odnosima zasnovanim na povjerenju, naprimjer, s osobljem, članovima zajednice i stručnjacima iz NVO. Važno je procijeniti da li su porodični i društveni krug partneri u procesu udaljavanja ili, nasuprot tome, podstiču ekstremistički način razmišljanja. Ukoliko je ovo drugo tačno, društvenu podršku treba obezbijediti drugim kanalima (u skladu sa zakonom i propisima o ljudskim pravima).

Ključne preporuke

- Rehabilitacione intervencije trebalo bi podržati procjenama rizika i potreba, dok planovi o zatvorskoj kazni za VEO moraju da uključe specijalno prilagođene planove intervencije. Oni se mogu zasnivati na postojećim strukturama, ukoliko su usvojene, ali isto tako mogu da uključe i specijalne intervencije.
- Psihološke intervencije mogu se obavljati jedan na jedan ili u grupi. Iako su skuplje, intervencije jedan na jedan treba da imaju prioritet u odnosu na intervencije u grupi zbog potencijalnog negativnog uticaja ovog drugog tipa na dinamiku grupe.
- Pružanje vjerske i duhovne podrške je ključno i može da djeluje tako da udalji VEO koji gaje vjerski motivisane ideologije. Međutim, ako su sveštenici namjerno uključeni u napore udaljavanja/deradikalizacije, trebalo bi da budu iskusni i obučeni u toj oblasti. Treba uzeti u obzir njihovu kredibilitet i legitimitet u očima prijestupnika i šire zajednice.
- Društvena podrška je važna za prekid s prošlošću i za konačno oslobađanje. Rad s porodicom i prijateljima kao partnerima u procesu prekida s prošlošću djelotvoran je ukoliko društveni krug na početku nije bio faktor u procesu radikalizacije. Ostali kanali društvene podrške (npr. mentorski programi ili uključivanje zajednice) takođe se moraju uzeti u obzir.

²⁹ Ryan J. Williams i Alison Liebling, 'Faith Provision, Institutional Power and Meaning among Muslim Prisoners in Two English High Security Prisons', u Religion in Prison, urednik Kent Kerley urednik Kent Kerley (Praeger, u procesu štampe).

³⁰ James Beckford, Daniele Joy i Farhad Khosrokhavar, *Muslims in Prison: Challenges and Change in Britain and France* (Basingstoke, Engleska i Njujork: Palgrave MacMillan, 2005).

³¹ Sophie Gilliat-Ray, Stephen Pattison i Mansur Ali, *Understanding Muslim Chaplaincy* (Sari, V. Britanija: Ashgate, 2013).

Obuka osoblja i podrška

Kako evropsko društvo uopšte postaje sve raznovrsnije i složenije, isto se dešava i u zatvorskim društvima. Osjetljivost i razumijevanje kulturnih i vjerskih normi, vrijednosti i izražavanja postaju sve važniji za dobre odnose između osoblja i prijestupnika. Nije neophodno da svi članovi osoblja budu stručnjaci za konkretne ideologije ili religije. Međutim, neophodno je da službenici zaduženi za korektivne mjere imaju prethodno znanje o vjerskoj i kulturnoj pozadini ljudi s kojima rade. Predrasude, neizvjesnost i strah od prijestupnika mogu da dovedu do suviše čestog prijavljivanja i negativnih interakcija sa zatvorenicima, te da doprinesu marginalizaciji i da stvore atmosferu uzajamne sumnje i nepovjerenja.

Opšta obuka: Određeni nivo profesionalnosti osoblja neophodan je da bi obuka o konkretnoj temi radikalizacije bila efikasna. Specijalizovanija obuka kompletnog zatvorskog osoblja na prvoj liniji i službenika za uslovnu kaznu treba da uključi razumijevanje okolnosti koje mogu da dovedu do nasilnog ekstremizma (vidi „Procjena rizika i podrška“, str. 9). Kompletno zatvorsko osoblje na prvoj liniji treba da se obučava kako bi shvatilo procese radikalizacije. Ističemo da ovaj pristup ne treba da traži „znakove“ radikalizacije, jer su oni često podložni lažno pozitivnim rezultatima i nesporazumima. Umjesto toga neophodno je poznavanje pojedinačnog prijestupnika i razumijevanje uloge nesigurnog zatvorskog okruženja (vidi „Zdravo zatvorsko okruženje“, str. 6), uključujući nedostatak izvora podrške i načina za ostvarivanje ličnog razvoja i nade. Osoblje mora da obrati pažnju na neprijateljstvo između osoblja i zatvorenika, kao i između zatvorenika, a u radu s VEO i ostalima u opasnosti od radikalizacije mora da pokazuje poštovanje, pravičnost i empatiju.

Specijalna obuka: Osoblju koje direktno radi s osuđenim teroristima potrebne su posebne vještine, pri čemu neće biti pogodni svi članovi osoblja. Obuka će obično pokriti niz profesionalnih praksi, uključujući: razumijevanje puteva koji vode ka nasilnom ekstremizmu, prepoznavanje upozoravajućih znakova za radikalizaciju i karakteristika pozitivnih režima, obavljanje procjene obavještajnih podataka, poštivanje etičkih standarda, interpersonalne vještine, upravljanje stresom i vjersku i kulturnu različitost³².

Specijalno osoblje obično se može podijeliti u dvije kategorije: redovni službenici koji rade u specijalnom krilu ili jedinici (npr. krilu za teroriste) i oni koji prikupljaju informacije od ostalih stručnjaka (to mogu da budu socijalni radnici, psiholozi itd.). Ovo specijalno osoblje će obavljati procjene i voditi intervencije/programe. Specijalnom osoblju je neophodna podrška, jer su često uključeni u borbu za „moralno visok nivo“ i moraju da izgrade povjerenje s prijestupnicima.

Razuman pristup bio bi da se obezbjedi obuka o opštoj svijesti svim zaposlenima, a specijalna obuka osoblju koje direktno radi s teroristima u zatvoru. Članove osoblja trebalo bi podržati u upravljanju sopstvenom anksioznošću i u samouvjerenosti u sopstvene odluke, što će se zasnivati na rezultatima dobijenim iz alatki procjene i na njihovim profesionalnim uvidima. Trebalo bi usvojiti strukturu podrške koja uključuje kolege, psihologe i upravu zatvora. Na nacionalnom nivou treba formirati jedinicu za obuku i podršku koja će ažurirati i distribuirati materijal za obuku i pružati

³² Ujedinjene nacije, 'Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons', str. 30.

podršku zatvorskom osoblju i upravnicima. Jedinica za obuku i podršku na nacionalnom nivou takođe treba da bude povezana s ostalim državama članicama da bi podijelila najbolje praktične modele i materijale za obuku.

Ključne preporuke

- Obuka osoblja mora da obuhvati temu različitosti kako bi se poboljšalo razumijevanje zatvorenika iz različitih kulturnih i vjerskih sredina i omogućilo osoblju da shvati koje vrsta ponašanja i prakse su potencijalno povezani s radikalizacijom, a koje nisu.
- Osoblje treba obučavati da shvati radikalizaciju, kao i pojedinačne i društvene razloge i okruženje za ponašanje konkretnog zatvorenika. „Znakove“ radikalizacije trebalo bi tražiti u širem kontekstu prepoznavanja slabih tački zatvorenika i njihove potrebe za podrškom. Osoblje treba da shvati proces, a ne samo da traži „znakove“.
- Generalistička obuka treba da bude dostupna svima, dok je specijalna obuka potrebna različitim ulogama osoblja i u srazmjeru sa zatvorskom populacijom za koju se smatra da je izložena riziku.
- Nacionalna jedinica za obuku i podršku za zatvorsko osoblje može da pomogne u distribuciji materijala za obuku, osmišljavanju boljih praksi obuke i podizanju nivoa psihološke podrške koja se nudi osoblju. Ona takođe može da učvrsti saradnju na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou i da olakša dijeljenje najboljih praksi i materijala za obuku.

Kontekst uslovne kazne

Službe odgovorne za prijestupnike u kontekstu poslije izlaska na slobodu nose sve veći teret, jer pokušavaju da upravljaju rizicima u vezi s nasilnim ekstremizmom, istovremeno vodeći računa o tome da prijestupnici budu podržani i reintegrirani poslije izlaska iz zatvora. Kako je definicija prijestupa povezanih s terorizmom proširena, a zatvorske kazne skraćene (kraće od četiri godine, ponekad u trajanju od samo dvije nedelje), nekada nema dovoljno prilika za rehabilitaciju prijestupnika u zatvoru. Raznovrsnost prijestupnika, koji obuhvataju mlade i sve veći broj žena osuđenih zbog prijestupa povezanih s terorizmom, zahtijeva razmatranje i jedinstvene pristupe. U ovom novom kontekstu neophodna je multiagencijska saradnja između zatvora, službi za uslovnu kaznu (ili njihovog ekvivalenta), policije i pružalaca usluga iz zajednice kako bi se obezbijedilo dijeljenje informacija, a prijestupnicima i bivšim prijestupnicima omogućile potrebne intervencije i strukture podrške. Multiagencijska saradnja i planiranje izlaska iz zatvora moraju da počnu mnogo prije datuma oslobađanja, poželjno bar šest mjeseci ranije, kako bi se omogućila stalna razmjena informacija i pristup službama podrške.

Oslobađanje i reintegracija VEO: opšta dobra praksa

Reintegracija ima za cilj da spriječi nasilno ponašanje i omogući inkluziju i učešće u društvu. Osjećaj pripadnosti i prihvaćenosti čini posvećenost nasilju manje održivom. Radikalne ideje nisu opasne

same po sebi, iako su i dalje faktor rizika za nasilno ponašanje u određenim okolnostima. Istraživanja o nasilnim ekstremističkim prijestupnicima (VEO) poslije izlaska na slobodu su ograničena i nije dovoljno poznato šta pomaže njihovo privikavanje. Međutim, dobra praksa obuhvata sljedeće:

Planovi za privikavanje: Reintegracioni planovi treba da budu uključeni u radne planove za povratnika čim to uslovi njegove kazne dozvole. Procjene rizika i potreba predstavljaju ključ za osmišljavanje efikasnih programa reintegracije. Službe za uslovnu kaznu (ili njihovi nacionalni ekvivalenti) treba da sarađuju u ovoj procjeni tokom završne faze zatvorske kazne. Takva multiagencijska saradnja može da pruži smjernice o tome kako najbolje oblikovati proces reintegracije.

Upravljanje tranzicijom: Tranzicioni periodi su one tačke kada je rizik od vraćanja ideologiji visok i kada je važno imati usvojene planove prije održavanja kompletne zatvorske kazne. Ovi planovi treba da uključe i načine postupanja s problematičnim porodičnim ili ličnim životom i da iskoriste ljudski i društveni kapital kako bi smanjili vjerovatnoću ponovnih prijestupa.

Procjene pojedinačnih rizika i potreba: Razumijevanje pojedinaca i reagovanje na njihove jedinstvene okolnosti i izazove je značajno zato što se tako olakšava proces udaljavanja odnosno deradikalizacije, prepoznajući potencijal za davanje doprinosa društvu. Preporučuje se da multidisciplinarni timovi procjene individualne potrebe i rizike prijestupnika.

Izgradnja kapaciteta: Od presudnog značaja je planiranje kraja podrške i izgradnja sposobnosti pojedinca da se osloni na druge i da se bori, uključujući društvenu i organizacionu podršku (vidi ispod).

Povjerenje: Povjerenje je središte efikasnog uslovnog rada i često se proces povezivanja ekstremističkih prijestupnika sa službenicima za uslovnu kaznu sprovodi imajući u vidu građenje povjerenja. Službenici za uslovnu kaznu koji imaju isto kulturno ili vjersko porijeklo kao i prijestupnik mogu da pomognu u stvaranju povjerenja.

Društvena i organizaciona podrška – zajedničko ostvarivanje prekida: Teorije o prekidu s prošlošću – one koje pokušavaju da shvate kako pojedinci prekidaju ili se uzdržavaju od kriminala – ukazuju na to da se prekid ostvaruje zajedno s ostalima. „Ostali“ obuhvataju službenike za korektivne mjere i ostale osobe u društvenim mrežama. Predstavnici drugih organizacija s kojima se sarađuje, uključujući organizacije u okviru zajednice koje pomažu u nalaženju posla ili vjerskog i duhovnog usmjerenja, kao i socijalne službe, mogu da ispune potrebe za društvenom podrškom i da smanje izvore rizika. Prijatelji, članovi porodice i ostali značajni odnosi presudni su za uzdržavanje od kriminala i za učvršćivanje pozitivnog pogleda na nenasilno ponašanje, kao i pozitivnog identiteta. Pozitivno mogu da utiču i ljudi za koje se pretpostavlja da imaju autoritet prema prijestupniku, kao što su vjerske vođe, učitelji ili ljudi koji su prethodno imali ista uvjerenja i stavove, ali su se udaljili od nasilnog ponašanja i sada bi mogli da rade kao mentori.

Da li ste znali?

Zagovaranje ljudske dobrote: „Modeli dobrih života“ (GLM) jeste pozitivan pristup zasnovan na jakim stranama u odnosu na uzdržavanje od prijestupa i rehabilitaciju. Ovaj pristup prepoznaje da je smanjivanje kriminoloških potreba neophodno, ali ne i dovoljan uslov za efikasne intervencije. GLM daje konstruktivan i širok opis ljudske dobrote – „iskustava, aktivnosti, stanja stvari koje se čvrsto povezuju s blagostanjem i višim stepenom ličnog zadovoljstva i društvene funkcije“³³. Ovaj širi prikaz osobe koji obuhvata njegove nade, ciljeve i osjećaj svrsishodnosti presudan je za olakšane procese udaljavanja za prijestupnike koji su osuđeni zbog prijestupa povezanih s terorizmom.

Pozitivni odnosi takođe su presudni kao podrška u procesima udaljavanja odnosno deradikalizacije i trebalo bi ih podržati u interakciji. Cilj ovakvih odnosa je:

- pružiti podršku prilikom prepoznavanja kriminogenih potreba (potreba koje se direktno odnose na vjerovatnoću da će neko počiniti zločin, npr. nedostatak određenih vještina) kroz odgovarajuće alatke za procjenu;
- pružiti podršku u vezi s problemima koje prijestupnici sami definišu kao glavne u svojoj situaciji i u vezi s potencijalnim razlozima za nasilno ponašanje;
- pomoći prijestupnicima da prepoznaju i shvate svoje potencijalne jake strane, sposobnosti, vještine itd. i da ih pravilno usmjere;
- dati prijedloge i prilike za učešće u zajednici, npr. kroz kulturne ili sportske grupe;
- podržati prijestupnike u realnom definisanju „dobrog života“ i pronalaženju načina za ostvarivanje te vizije;
- podsticati ponovno definisanje prijestupnikovog identiteta kroz pozitivne povratne informacije koje podržavaju nadu, pripadnost i reintegraciju.

Ključne preporuke

- Prijestupnici moraju da dobijaju podršku u kontinuitetu, od dolaska u zatvor do izlaska na slobodu, naročito kada je riječ o kratkotrajnim kaznama koje se sada izriču za prijestupe povezane s terorizmom, i zato što periodi tranzicije predstavljaju najveći rizik od povratništva u kriminal.
- Multiagencijska saradnja je presudna u omogućavanju neometanog prelaska iz zatvora u zajednicu i u maksimalnom omogućavanju prilika da potrebe prijestupnika budu tačno procijenjene i zadovoljene. Ova saradnja treba da bude sastavni dio planiranja u periodu po izlasku iz zatvora i da uključi multidisciplinarni tim.

³³ Tony Ward i Shadd Maruna, *Rehabilitation* (Taylor & Francis, 2007). str. 21.

(Specijalne) intervencije:

Intervencije, strukture podrške i prakse upravljanja rizicima mogu da budu specijalno osmišljene za VEO ili mogu da imaju uopšteniji pristup, naprimjer, pružanjem prilike za stručno osposobljavanje i olakšavanjem podrške porodice³⁴. Od potreba prijestupnika zavisi da li će biti zauzet specijalni pristup. Pojedine države članice (npr. Francuska, Nizozemska, V. Britanija) imaju volonterske programe koji omogućavaju niz potencijalnih intervencija:

- **Prijestupnici moraju da u kontinuitetu dobijaju podršku** od dolaska u zatvor do izlaska na slobodu. Prvih nekoliko sedmica po izlasku iz zatvora su period kad su bivši prijestupnici najosjetljiviji. Privikavanje može biti teško kako za bivše prijestupnike, tako i za njihove porodice. Jedan način za obezbjeđivanje ovog kontinuiteta jeste da se angažuje mentor ili facilitator za prijestupnike prije i poslije izlaska iz zatvora. Taj stručnjak treba da radi s pojedincem tokom čitave zatvorske kazne i da ostane tačka za kontakt i podršku posle oslobađanja.
- **Ispunjavanje materijalnih i društvenih potreba VEO:** Strukturisana saradnja s pružaocima usluga kao što su stambene ustanove, agencije za zapošljavanje, obrazovne ustanove, zdravstveni radnici i službe za rad s porodicom presudna je za pružanje prilika bivšim prijestupnicima za reintegraciju i ponovnu izgradnju života poslije oslobađanja. Ovo mora biti ugrađeno u planove za adaptaciju prije izlaska iz zatvora, zajedno sa svim društvenim potrebama. Izgradnja i podržavanje odnosa, razvijanje pozitivnih društvenih veza, podržavanje i podsticanje jakih strana i vještina, podsticanje nade i usmjeravanje u vjerskim i duhovnim pitanjima takođe su važni za reintegraciju u društvo i za život bez prijestupa. Tačni oblici podrške zavise od internih i eksternih potreba prijestupnika. Zbog stigmatizacije povezane s terorističkim prijestupima, pružanje ovakve vrste podrške moglo bi da bude teže kada je riječ o VEO (vidi „Prepreke u reintegraciji“, str. 23).
- **Intervencije u saradnji s prijestupnikovom društvenom mrežom.** Istraživanje prekida s prošlošću pokazuje značenje snažnih društvenih veza u podsticanju prijestupnika da usvoje način života bez kriminala. Uključivanje društvene mreže bivšeg prijestupnika, naročito porodice³⁵, u intervencije pruža odlučujuću podršku u procesu udaljavanja od kriminalne prošlosti. Ovo može da obuhvati uključivanje članova porodice u obučavanje stručnjaka o bivšem prijestupniku, davanje zadataka ili odgovornosti za pomoć bivšem prijestupniku i omogućavanje obuke koja će ih pripremiti za postupanje s voljenima po završetku intervencije. Ne bi trebalo uključiti one koji se nalaze u društvenoj mreži prijestupnika, a vrše negativan uticaj, ali bi trebalo obratiti pažnju prilikom prepoznavanja tih negativnih uticaja. Obećavajuće prakse u ovoj oblasti mogle bi biti inspirisane pristupom „društvena mreža koristi“, koji se primjenjuje kod maloljetnih prijestupnika u pritvoru ili pri kraju izdržavanja kazne, a koji imaju svoje mreže značajnih osoba koje su organizovane da ih podrže. Svi oni potpisuju ugovor koji odobrava prijestupnik. Obavezujući ugovor nameće odgovornost prijestupnikovoj mreži i ona služi kao mreža društvene bezbjednosti. Austrija je u fazi eksperimentisanja s ovim pristupom.

³⁴ Mreža za podizanje svijesti o radikalizaciji, 'Ex Post Paper Ran Exit' uredio RAN P&P (Amsterdam 2016).

³⁵ Basia Spalek, 'Radicalisation, De-Radicalisation and Counter-Radicalisation in Relation to Families: Key Challenges for Research, Policy and Practice', *Security Journal* 29, br. 1 (2016).

- **Teološke intervencije i podrška vjerskih zajednica.** Ove specijalne intervencije mogu se ponuditi u zatvoru i posle izlaska na slobodu. Vjerske zajednice, uključujući volontere i imame, ima značajnu ulogu u podršci prijestupniku po izlasku iz zatvora, dok nedostatak društvene i duhovne podrške može da poveća osjetljivost bivših prijestupnika. Prijestupnici mogu da imaju korist od opšteg vjerskog savjetovanja ili od specijalno prilagođenih vjerskih i teoloških intervencija. Specijalne intervencije mogu da se zasnivaju na teološkom pristupu, čiji je cilj suprotstavljanje određenim ideološkim uvjerenjima, ili na kognitivno-bihevioralnom pristupu. Praktičari treba da pokušaju da iskoriste ova sredstva iz zajednice kao dio mreže podrške koja je dostupna kao pomoć bivšim prijestupnicima na njihovom putu prekida s prošlošću i reintegracije. Kao i kod mentorskih šema i rada sa članovima porodice, treba obaviti odgovarajuće procjene rizika za date pojedince.
- **Mentorski programi.** Neke države članice EU (Danska, V. Britanija) imaju mentorski sistem za radikalizovane pojedince koji žele da se odreknu nasilnog ekstremizma³⁶. Ovi mentori, koji služe kao uzori i vodiči u okviru društva, mogu da budu i obučeni volonteri. Neki od njih su bivši prijestupnici, s nasilnom ekstremističkom prošlošću i iskustvom udaljavanja³⁷. Oni su upoznati sa situacijom u kojoj se osoba nalazi, mogu da ponude smjernice na putu iz ekstremizma i da pokažu da je moguć drugačiji način života. Neki mentori možda dolaze iz vjerskih organizacija ili organizacija u okviru zajednice i mogu da podrže prijestupnika na više načina, uključujući svakodnevnu pomoć (npr. u popunjavanju prijave za posao). Ključ za uspjeh jeste provjeriti mentore kako bi se utvrdilo da li slučajno gaje skrivene namjere i sprovesti dobar proces povezivanja mentora i prijestupnika.
- **Službe za mentalno zdravlje.** Podaci i iskustvo sve više potkrepljuju svojevrsnu povezanost između radikalizovanih prijestupnika (i radikalizovanih pojedinaca uopšte) i problema s mentalnim zdravljem.

Službe za mentalno zdravlje i procjene mentalnog zdravlja su neophodne u zatvoru i poslije izlaska na slobodu kako bi se osiguralo da pojedinac dobije neophodnu podršku.

Ključne preporuke

- U podršci VEO-u poslije oslobađanja treba da bude dostupan niz specijalnih i opštih pristupa, kao što su šeme materijalne i društvene podrške, inicijative za podršku porodice i prijatelja, vjersko savjetovanje, sesije s dijalogom, mentorski programi i saradnja sa službama za mentalno zdravlje;
- Inicijative treba da budu prilagođene individualnim potrebama prijestupnika i da poklanjaju pažnju materijalnim, ekonomskim, društvenim, duhovnim i vjerskim potrebama.

³⁶ Basia Spalek i Lynn Davies, 'Mentoring in Relation to Violent Extremism: A Study of Role, Purpose, and Outcomes', (tom 35, 5. izdanje, 2012).

³⁷ Globalni forum za borbu protiv terorizma, 'Rome Memorandum on Good Practices for Rehabilitation and Reintegration of Violent Extremist Offenders'.

Prepreke u reintegraciji

Istraživanja su odavno utvrdila da se prijestupnik suočava s velikim teškoćama da bi postao „reformisani građanin“ po izlasku iz zatvora, te da se ove teškoće javljaju u raznim oblicima, uključujući ekonomske, teškoće u odnosima i emotivne teškoće. Pojedinci osuđeni zbog terorističkih prijestupa nailaze na dodatne prepreke. Postoje jedinstveni izvori stigmatizacije povezani s terorističkim prijestupima, a u pojedinim kontekstima ovo negativno obilježje može da se preinači i da služi kao statusno obilježje u marginalizovanim zajednicama.

Stigmatizacija: Obilježeni prijestupnik će doživjeti izazove u vezi s dostupnošću društvene podrške i prilika za reintegraciju, uključujući i dostupnost zaposlenja ili obrazovanja. U svakom trenutku profesionalci koji rade s VEO moraju da prepoznaju njihov potencijal za reintegraciju u društvo i da im pruže podršku u pokušajima da ostvare ovaj cilj. Gajenje predrasuda prema prijestupniku može da učvrsti prepreke i pojača opozicione i radikalizovane identitete.

Povjerenje: Presudno je da profesionalci rade na izgradnji i održavanju povjerenje s bivšim prijestupnikom i sa širim segmentima javnosti. Nepovjerenje zajednice ili organizacija u okviru zajednice može da pojača percepciju nepravde među članovima zajednice. Službe za uslovnu kaznu u državama članicama EU (ili njihov ekvivalent) mogu da imaju koristi od izgradnje snažnih odnosa povjerenja s organizacijama u zajednici. Ovo omogućava višestrukim sektorima u društvu da maksimalno povećaju prilike za prijestupnike poslije izlaska na slobodu.

Uslovi za oslobađanje: Uslovi za ove prijestupnike su nekada prilično strogi i prevazilaze uslove koji se postavljaju ostalim tipovima prijestupnika. To može da spriječi reintegraciju ako, naprimjer, prijestupnici budu odmah vraćeni u zatvor zbog nekog prekršaja. Praktičari, međutim, takođe mogu da ove uslove i češće kontakte koje oni podrazumijevaju iskoriste kao priliku za rad s prijestupnicima i odgovaranje na njihove potrebe.

Obuka osoblja

Rad s VEO na uslovnoj kazni ima upadljiv uticaj na službenike za uslovnu kaznu van njihovog uobičajenog obima posla. Društvena i politička klima u vezi s ekstremizmom povećava nivo stresa za one koji rade s prijestupnicima, dok se politike brzo mijenjaju i nekada se rukovode političkim stavovima umjesto onome što je dokazano najbolje za prijestupnika. Kod VEO postoji rizik od nedovoljnog prihvatanja, što znači da će političko rukovodstvo i opšta javnost pažljivo pratiti posljedice počinjenih grešaka u ovoj grupi. To može da ograniči profesionalno rasuđivanje službenika zaduženih za uslovnu kaznu. Službenici mogu da uvide kako je njihov rad pod strogom političkom kontrolom i da moraju da balansiraju da bi postigli finu ravnotežu između društvenih i političkih pritisaka s onim što je možda najbolje za prijestupnikove potrebe u cilju reintegracije. Ne očekuje se nikakva promjena u ovom aspektu u doglednoj budućnosti.

Službenicima zaduženim za uslovnu kaznu potrebna je specijalna obuka kako bi tačno procijenili potrebe prijestupnika (vidi „Obuka osoblja i podrška“, str. 18). Ideologija može, ali ne mora da bude glavni pokretač za prijestupnika, a specijalna obuka i iskustvo su potrebni da bi se shvatilo i procijenilo kada ideologiju treba uzeti u obzir, a kada treba istražiti druge načine za postupanje

prema prijestupnikovom ponašanju. Službenicima za uslovnu kaznu takođe je potrebna podrška kroz savjetovanje, obuku o upravljanju stresom i saradnju s kolegama i rukovodstvom.

Ključne preporuke

- Prijestupnici osuđeni zbog prijestupa povezanih s terorizmom suočavaju se s jedinstvenim izazovima prilikom ponovnog ulaska u društvo zbog strožih uslova, stigmatizacije i problema s povjerenjem. Oni se moraju planirati prije izlaska na slobodu i razmatrati zajedno s materijalnim potrebama (zaposlenje, obrazovanje, stambeno pitanje);
- Osoblje se suočava s izuzetnim pritiskom u radu s ovom kategorijom prijestupnika i potreban im je pristup obuci i podršci kako bi efikasno obavili svoju ulogu.

Zaključci radnog dokumenta

Izazovi pred praktičarima u zatvoru i za uslovnu kaznu koji rade s VEO su sve veći i često se mijenjaju. U zatvorima je sve više pojedinaca zbog prijestupa povezanih s terorizmom, postoji sve veća potreba za adekvatnim reagovanjem na rizike i potrebe tih prijestupnika i za pripremom za njihov povratak u društvo.

Dodatni izazovi potiču iz promjenljivog političkog konteksta i nesigurnosti zbog terorističkih prijetnji, pa će od presudnog značaja biti razumijevanje i održavanje najboljih praksi. Države članice će morati da dodijele ograničena sredstva na način koji doprinosi opštem unapređenju sveukupne klime u zatvorima, kao i da organizuju specijalne intervencije za praćenje i upravljanje rizicima i pomoć u rehabilitaciji i adaptaciji VEO. Ove odluke zasnivaće se na informacijama o mnogobrojnim pojedincima koji predstavljaju rizik i o vrsti radikalizacije koja se posmatra (uključujući vjerski inspirisanu, desničarsku, ljevičarsku ili separatističku).

Praktičari u državama članicama stižu sve veće samopouzdanje i kompetenciju u ovoj oblasti. Utvrđeno je da ulaganje u kvalitetne svakodnevne interakcije između osoblja i zatvorenika – dinamičku bezbjednost – predstavlja pozitivan korak ka smanjivanju rizika od radikalizacije. Takođe postoji i trend normalizacije VEO, iako se sve države ne suočavaju s istim stepenom rizika, a neke nisu u mogućnosti da normalizuju VEO uslijed rizika koje oni predstavljaju po zatvorsku populaciju odnosno javnost. Specijalne procjene rizika i intervencije se sada isprobavaju u pilot projektima i koriste na dinamičan način za evaluaciju potreba i rizika prijestupnika. Najbolje prakse u ovoj oblasti su individualizovane i prilagođene potrebama prijestupnika.

Međutim, ovo je neophodno dalje precizirati. Praksa se stalno mijenja u državama članicama EU, što znatno otežava prepoznavanje država koje koriste određenu praksu. Obrazloženje za odluke koje vode ka usvajanju određenih politika i praksi treba da bude transparentnije i uključeno u širu bazu znanja o najboljim praksama.

Osim toga, dokazna baza i dalje je nepotpuna. Odlučivanje je rijetko zasnovano na dokazima. Istraživanja treba da budu uključena u praksu od samog početka. Utemeljeno istraživanje neophodno je za razumijevanje konteksta u kojima radikalizacija očigledno cvjeta (i u kojima se rizici smanjuju), kao i šta pomaže prijestupnicima da se reintegrišu u društvo. Procjene rizika moraju da podliježu strogoj empirijskoj evaluaciji i da se uporede s ostalim vrstama praksi za upravljanje rizicima kako bi se odredilo koji su metodi i pristupi najefikasniji. Obuka osoblja takođe treba da se procjeni, obraćajući pažnju na to da li ona unapređuje odnose između osoblja i zatvorenika, zajedno sa sposobnošću upravljanja rizicima povezanim s radikalizacijom. Informacije o praksama zasnovanim na dokazima mogle bi da se lakše dobijaju u budućnosti putem istraživačkog partnerstva.

Tokom 2017. godine radna grupa RAN P&P moraće da utvrdi prioritete za mnogobrojne izazove i da ih tretira pomoću znanja i iskustva praktičara u zatvorima i službama za uslovnu kaznu. Fokus za ovu godinu biće na sljedećem:

- Bavljenje sve većim brojem VEO, naročito povratnicima. Koje su implikacije ovoga za izbor režima i programa intervencija? Povećani broj takođe podrazumijeva da će biti više iskustva i prakse za dijeljenje, što će omogućiti preciziranje preporuka datih u ovom dokumentu.
- Uloga uslovne kazne, takođe u kontekstu kraćih kazni i alternativnog kažnjavanja.
- Uloga religije u svakodnevnom radu s VEO, ali i u specijalizovanim izlaznim programima.

Ovaj dokument biće ažuriran krajem 2017. godine i uključiće nove uvide iz istraživanja i prakse.

Aneks

Izbrane referencije

- Beckford, James, Daniele Joy, and Farhad Khosrokhavar. *Muslims in Prison: Challenges and Change in Britain and France*. Basingstoke, England & New York: Palgrave MacMillan, 2005.
- Calverley, Adam. *Cultures of Desistance: Rehabilitation, Reintegration and Ethnic Minorities*. Taylor & Francis, 2012.
- Cottee, Simon., 'Reborn into Terrorism: Why Are So Many Isis Recruits Ex-Cons and Converts', *The Atlantic*, 25 January 2016.
- Dean, Christopher., 'The Healthy Identity Intervention: The UK's Development of a Psychologically Informed Intervention to Address Extremist Offending' In *Prisons, Terrorism and Extremism: Critical Issues in Management, Radicalisation and Reform*, edited by Andrew Silke, 89-107. London: Routledge, 2014.
- Europol., 'European Union Terrorism Situation and Trend Report (Te-Sat)', The Hague: European Union, 2016.
- — —., 'European Union Terrorism Situation and Trend Report (Te-Sat)', The Hague: European Union, 2014.
- Farrall, Stephen. *Understanding Desistance from Crime: Emerging Theoretical Directions in Resettlement and Rehabilitation*. Edited by Adam Calverley Maidenhead: Open University Press, 2006.
- Gilliat-Ray, Sophie, Stephen Pattison, and Mansur Ali. *Understanding Muslim Chaplaincy*. Surrey, UK: Ashgate, 2013.
- Global CounterTerrorism Forum. 'Prison Management Recommendations to Counter and Address Prison Radicalization', 2015.
- — —., 'Rome Memorandum on Good Practices for Rehabilitation and Reintegration of Violent Extremist Offenders', Rome, 2012.
- Hamm, Mark S. *The Spectacular Few: Prisoner Radicalization and the Evolving Terrorist Threat*. New York: New York University Press, 2013.
- King, Roy D., and Kathleen McDermott. '“My Geranium Is Subversive”: Some Notes on the Management of Trouble in Prisons', *The British Journal of Sociology* 41, no. 4 (1990).
- King, Roy D., and Sandra L. Resodihardjo. 'To Max or Not to Max', *Punishment & Society* 12, no. 1 (2010): 65-84.
- Liebling, Alison. *Prisons and Their Moral Performance*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- — —. *Suicides in Prison*. London: Routledge, 2002.
- Liebling, Alison, Ruth Armstrong, Ryan J. Williams, and Richard Bramwell. 'Locating Trust in a Climate of Fear: Religion, Moral Status, Prisoner Leadership, and Risk in Maximum Security Prisons — Key Findings from an Innovative Study', Prisons Research Centre, Institute of Criminology: University of Cambridge, 2015.
- Liebling, Alison, and Helen Arnold. 'Social Relationships between Prisoners in a Maximum Security Prison Violence Faith and the Declining Nature of Trust', *Journal of Criminal Justice* 40 (2012): 413-24.
- Liebling, Alison, Helen Arnold, and Christina Straub. 'An Exploration of Staff-Prisoner Relationships at Hmp Whitemoor: 12 Years On.', Cambridge: Cambridge Institute of Criminology, Prisons research centre, 2011.
- Liebling, Alison, and Ryan J. Williams. 'The New Subversive Geranium: Some Notes on the Management of Additional Troubles in Maximum Security Prisons', *British Journal of Sociology* (in press).

- Lloyd, Monica, and Chris Dean., 'The Development of Structured Guidelines for Assessing Risk in Extremist Offenders', *Journal of Threat Assessment and Management* 2, no. 1 (2015): 40-52.
- Network, Radicalisation Awareness. 'Ex Post Paper Ran Exit', edited by RAN P&P. Amsterdam, 2016.
- Network, Radicalization Awareness. 'Dealing with Radicalisation in a Prison and Probation Context Ran P&P — Practitioners Working Paper', (2015).
- Pressman, D. Elaine, and John Flockton. 'Violent Extremist Risk Assessment: Issues and Applications of Teh Vera-2 in High-Security Correctional Setting', In *Prisons, Terrorism and Extremism: Critical Issues in Management, Radicalisation and Reform*, edited by Andrew Silke, 89-107. London: Routledge, 2014.
- Spalek, Basia. 'Radicalisation, De-Radicalisation and Counter-Radicalisation in Relation to Families: Key Challenges for Research, Policy and Practice', *Security Journal* 29, no. 1 (2016// 2016): 39-52.
- Spalek, Basia, and Lynn Davies. 'Mentoring in Relation to Violent Extremism: A Study of Role, Purpose, and Outcomes', *Studies in Conflict & Terrorism* 35, no. 5 (2012): 354-68.
- United Nations. 'Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons', New York: United Nations Office on Drugs and Crime, October 2016.
- Ward, Tony, and Shadd Maruna. *Rehabilitation*. Taylor & Francis, 2007.
- Williams, Ryan J., and Alison Liebling. 'Faith Provision, Institutional Power and Meaning among Muslim Prisoners in Two English High Security Prisons', In *Religion in Prison*, edited by Kent Kerley: Praeger, in press.

Translated within:

